שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו

מאת אביעד שר־שלום

טוב אתם עושים שאתם מוציאים גליון מיוחד של „הדאר" לשם הגאון ר' שאול הי"ו, מח נשתייר לנו בעולם חוץ לתורה וקצת ארץ־ישראל. ואם נמצא בתוככם איש שעושה כל ימיו תורה ומגדיל תורה ומאדירה טוב לתת לו שם ותהלה, למען דעת כל ישראל שאיש אשר כזה שרוי בתוככם. אם יש חמשה גדולי תורה ודאי הוא אחד מהם.

ועוד זאת יש בו, שאינו חסר בידיעות שארי החכמות, וממילא לעומת זה יש לו מאות ידות בחכמת התורה, טוב היה שאות: גאון היה דר עמנו בארץ ישראל בירושלים משכן התורה והיה יושב בקתדרא בירושלים ומלמד תורה ברבים, לרבים מאנשי ארץ ישראל צמאי תורתו. אבל מה נעשה, שעדיין לא נתכנסו כל הגליות לארץ ישראל. וכן זמן שרוב העם שרויים בגלות טוב שחכם זה גאון אמיתי שרוי בתוככם, שבוודאו למחיה שלחו האלקים, להיות לכם לפליטה גדולה.

(ש"י עגנון, „הדאר", ניסן תשכ"ג)

ואכן, היה ר' שאול ליברמן אחד מ„פליטת סופריהם", מאותם יחידי־סגולה שידעו למזג בקרבם תורה ומדע בכפיפה אחת, מבלי שתהא איזו התאבקות ביניהם.

מאז שנות ליכודיו המוקדמות, בישיבות מאלטש, סלובודקה ומינסק, ניכר ר' שאול משאר אחיו. בשנינות־לשונות; בבקיאות עד אין קץ בכל מרחבי הספרות התלמודית והה־לניסטית ובחריפות שצללה למעמקים ודלתה פנינים ממכמניה של הספרות היהודית.

במלאות שנה לפטירתו, מובאות כאן מספר אגרות שכתב מגלות אמריקה לידידו שבירושלים, החוקר יעקב־דוד אברמסקי. ר' יעקב־דוד אברמסקי תלמיד־חכם ובעל שאר רוח, טיפל בענייניו של פרופ' ליברמן בארץ, ואף דאג לאחזקת דירתו בירושלים. על רקע זה נכתבו האגרות. אגרות־חכמים הצריכות לימוד, ומגלות טפח מעולמם של חכמים יהודיים בדור האחרון, שני תלמידי־חכמים שהיו בעירנו, ירושלים.

האגרות מתפרסמות כאן לראשונה מאוסף ש־בדרון שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ([illegible]).

תודתי נתונה לפרופ' וייזר, מנהל הארכיון בפועל. ולעוזרו שלמה צוקר, שסייעו עמי ב־הבנה ובעזרה.

*

ז' טבת, תשכ"ב

יקירי, כבר התפלאתי שלא שמעתי ממך זמן רב, והרי אני יודע שמכתביך מקילים עליך, דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים. שמעתי ממכתבך שהגיע אלי לפני רגעים כספר, שמי שהוא בייש אותך מאד. תאמין לי שנוח לך שאתה המתבייש ולא המבייש, ולא מחמת מוסר גרידא אלא מטעמים הרבה יותר חמורים. אם ביישו אותך — הרי אחרים ישכחו את הדבר אחרי זמן קצר מאד (אנשים טרודים בענייניהם הם, ואין להם זמן לזכור את ענייני זולתם), ואם תיצת בכך הרי אתה יכול לשכוח את הדבר עוד לפני כן. אבל המבייש, אם יש לו קצת יראת־שמים, או קצת שכל, לא ישכח מה שעשה. ואם הוא אינו מרגיש כלל, הרי אין להשגיח בבריות הללו שהם בחינת שרצים.

בפריסת־שלום ובברכה, ש. ליברמן.

*

בין המצרים, תשכ"ב

יקירי, את מכתבך האחרון קיבלתי, ומאד הצטערתי לשמוע על מחלתך. דע לך שמעולם לא נתכוונתי להטיף לך מוסר, ובכ"ש שלא היה בדעתי לגנות אותך, או לדון אותך לכף חובה. אין כאן אלא השקפת עולם על היחס לאנשים. אם אדם רוצה בכבוד רודף אחריו תן לו וספי לו כתורא, ואעפ"י שהנך משקה אותו מים מלוחים ומגרה את צמאונו יותר ויותר. אין הקילר תלוי בך אם אומלל ועלוב זה אינו יכול לישון בלילות. לא מצאתי בעולם הזה אדם שכדאי לקנא בו חוץ מאדם שיש בו מדות טובות וחכמה אמיתית. ודווקא באדם כזה אין איש מקנא, ואם מישהו מקנא, אין הוא מקנא במידות ובחכמה אלא בשם הטוב שכביכול יש לו לבעליהם.

אין אדם בודד אם הוא סיגל לעצמו את המידה להסתכל בטבע ובאדם ולשתוק. הסתכלות מתוך שתיקה נותנת לאדם הרבה, ובסופו של דבר מגדלת ומרוממת אותו על כל המעשים. הוא יכול לכתוב (אם יש לו הכשרון לכך) על העולם באופן מופשט מבלי לפגוע במישהו באופן מיוחד, ולהקל על עצמו אם השתיקה מעיקה עליו יותר מדאי. כל תגובה למעשי בני אדם, ואפילו תגובה של רוגז וכעס, היא סוף כל סוף תגובה של כבוד, הבוז והשתיקה היא התגובה היחידה למעשים מגונים (אם אתה יודע שבדבריך לא תועיל כלום) שהחברה מתייחסת להם בכבוד. לא כל אחד ואחד רשאי, זכאי וראוי להיות מוכיח. אבוס והלעט להם לאנשים קטנים כביד, הלקט להם נחת רוח. יהנה לו העלוב! ואתה, אני מבטיח לך, תהנה עוד יותר, כשתסתכל [illegible] באותו יצור פעוט.

בד"ש ובברכה, ש. ליברמן,

*

ג' לפרשת שלח, תשכ"ב

...חבל שלא ראיתי אותך בהיותי בארץ, היית יכול לומר לך פה אל פה דברים שאינני יכול להעלות על הכתב; מפקפק אני אם אותם האנשים שאתה מרצה לפניהם את דעותיך על אנשים ידועים והם נהנים, או אפילו שותקים, הם ידידיך באמת. בוודאי ובוודאי שמעולם לא החנפת לבן אדם, ובזה לא יאשים אותך אדם. אבל חנופה לחוד, וסטירת לחי לחוד. אדם יכול ליהנות מן השתיקה יותר מן הדיבור. כוונתי לא להנאה מעשית אלא להנאה פנימית עצמית שהיא נובעת מן ההסתכלות ומן המחשבה והיא היא שמגדלת את האדם גדלות של ממש.

*

[המכתב הבא כולל תשובה למלים חריפות שהשמיע אברמסקי כלפי אחת מקרנות־המילגות של מוסד ציבורי גדול].

יקירי, את מכתבך האחרון קיבלתי, ואף את התפילה שלך שזועקת אותי קבלתי בזמנה. יודע אני שאין תועלת להתווכח אתך, שאתה תעמוד בשלך, אבל דע לך שאנו האשכנזים השמטנו בברכת המזון את הנוסח „שמתנתם מעטה וחרפתם מרובה" אעפ"י שהנוסח נזכר בין בירושלמי ובין בבבלי. והטעם הוא שאין כאן אלא הגדרה למתנת בשר ודם, ואם אנו מתפללים ואל תצריכנו לא לידי מתנת בשר ודם וכו', כבר אנו יודעים מה טיבה. אלא שהוא הדין גם בהלוואתם ובכל טובת שהנך מקבל מבשר ודם. אבל כולנו, בלי יוצא מן הכלל, נזקקים לטובת בשר ודם, וגם ה„חרפה" היא חלק מן התגובה שלנו, אבל לאמיתו של דבר החרפה היא שלהם גרידא, חרפה היא להם, שהזקיקו אותנו לכך.

בפריסת שלום ובאהבה, שאול ליברמן.

*

[המכתב הבא כולל בתוכו התייחסות לניתוק בין אברמסקי, לאביו — ר' יחזקאל אברמסקי, מגדולי התורה בדורות האחרונים. הסכסוך בין האב והבן נבע בעקבות פרישתו של הבן ללימוד „חכמות חיצוניות"].

„..לא די לך בזה שאביך בודאי מצטער על מצבך, עוד הוספת צער על צערו שאינך נכנס אליו. אני זקן ממך, ואני אומר לך שאתה אח"כ תתחרט על כך ולא תמחול לעצמך. תקן את הדבר כל זמן שעדיין אינו מאוחר. אם אחרים מכבדים אותך או מבזים אותך, הוא באמת עניין שלהם ולא שלך, אבל היזהר ו־היזהר שלא תפסיד בעיני עצמך. אב אכזר הוא יותר רחמן מכל הרחמנים הזרים, ומי יודע שמא אינך מבין לרוחו? אני מכיר את אביך, יש לו הרבה צער וצרות משלו. בל תוסיף עליהם משלך. אם תשמע בקולי והתפייס תעלה בעיני עצמך, ובסופו של דבר תבין יותר את העולם, ותלמוד לבוז מתוך שתיקה. ואין לך דבר שמגדלת ומרוממת את האדם כהת־אפקות ושתיקה. בל תאמר, כבר זקנתי ואינני יכול לשנות את עצמי. אלו הם דברים בטלים. פשיטא שאין אדם יכול להחליף את עורו בן רגע. אבל מתאפקים פעם אחת, ומתפרצים פעם שניה. ואח"כ מתאפקים פעמיים, ואח"כ שלש פעמים עד שאדם מתחיל ליהנות מן השתיקה וההתאפקות, והוא הולך וגדל בעיני עצמו.

והלא העיקר אתה יודע שאינני רוצה להטיף לך מוסר, אני נותן לך עצה טובה, ואם אינני ראוי להוכיח, הרי אני רואה את עצמי ראוי לייעץ.

בפ"ש ובברכה לך ולכל אשר לך

ש. ליברמן,

*

יקירי, את שני מכתביך קבלתי, וכאמת אין דבר בפי, יודע אני כי לא אשנה אותך, ומה תועלת בקמחא טחינא. אינני יודע למה הנך חוזר כל הזמן על מתנת בשר ודם. וכי כסף שמרוויחים בבורסא ע"י כך שפיקח מנצל את טפשותם של אחרים הוא יותר כשר וכסף גזול במסחר של אונאה ורבית הוא יותר מכובד יותר על כן, אני כופר בכל. כל אדם שיושב ומתעסק בלשון העברית ומשגיח עליה שלא תע־לה חלודה מרויח את לחמו בכבוד. ואם ישנם הדיוטים שאינם משגיחים בכך, הרי גם באמ־ [illegible]

האסון שלך הוא שאתה טוב יותר מדאי. אתה אומר לבריות את האמת בפניהם, ולאמיתו של דבר הם נהנים מכך. ראשית כל אם הוא כועס סימן שכואב לו. ושנית, הדברים יתנקמו בו, והבריות יתרחקו ממנו. לוא למדת את מלאכת השתיקה היתה שלווה באה אליך במשך הזמן, וכבר אמר ר"ש בן אלעזר: משלו משל למה הדבר דומה לתינוקות שהיו משחקין בגלעינין, כל זמן שהם משחקין אם יטול אחד מהם גל־עינה מחברו הוא עומד ומקרע את בגדיו, גמרו מלשחק הם הולכין ומפזרין את הגלעינין. ישחקו להם בגלעינין ואתה מה איכפת לך? בל תדאג יותר מדאי על העתיד. מעולם לא היה אדם בטוח בעתידו וביחוד בזמננו אנו, ואם אין הוא לנו מי לנו. כל זמן שיש לך פנאי ואפשרות עסוק במה שאתה מתעסק ואל תתן את עיניך ואת שניך באחרים.

אין אני מטיף לך מוסר, אלא חוזר על דברים פשוטים היוצאים מן הלב שמא יתגנב שמץ מהם גם ללבך, ולוא לזמן קצר.

ב' פרשת וארא, תשכ"ד

„דע לך שאם אדם שוכב בלילות במטה בעיניים סגורות כבר יש לו תועלת רבה. הצרה היא שרוב בני אדם אינם יודעים דבר זה, ומתחילים להרגז, ועצם הרוגזה אינה מניחה להם לישון. אבל לוא היו מבינים שעצם השכיבה ומנוחת ה־עיניים כבר עושים הרבה לבריאות הגוף. היו מסיחים את דעתם, וסוף דבר שהיו גם נרדמים.

*

אור ליום ה', פרשת חוקת תשכ"ד

„...מי אמר לך שהוז לא הצליח באמריקה? אמנם הוא דיבר שם דברים כקורבנות ואמר מה שאמר, וכמה מן הכתבים הודעזעו מדבריו, אבל מוטב הוא שהדברים נאמרו בצורה הרגילה בארץ ישראל.

כשאדם באמריקה מדבר דברי הבל ושטויות נוהגים כאן לומר בכגון דא: „יש מה שהוא בדבריו", כלומר: אדם זה מפטפט ואינו יודע מה הוא סח, אבל בא"י קורים לתאנים תאנים ומכנים את הילד בשמו. כדאי שגם כאן ישמעו דברים בסגנון של א"י.

ביחס להעלאת עצמותיו של ז'בוטינסקי לא"י הרי איני רואה איזו גדלות יש כאן. מי שהוא חולק כבוד לאדם שהציל את אנשי ירושלים מפוגרום, ואף סיכן את כל מעמדו, וגם גורש מן הארץ, את נפשו נתן עליה ומן הדין הוא שתקבל את עצמותיו באהבה.

והנני מסיים בברכה לך ולכל אשר לך.

ש. ליברמן

*

תשעה באב, תשכ"ג

„...אני מצטער מאד שלא ראיתי אתכם, אבל מאידך גיסא, לא אכחיש, שאני נהנה מזה שחכיתם לראות אותי... התרתי לעצמי לכתוב את המכתב בתשעה באב, אעפ"י, שיש בו משום שאילות שלום, אבל להאריך אינני רוצה.

*

ז' טבת, תשכ"ד

„..דע לך שאין בוחן כליות אלא אחד, ואם אדם רוצה לכבד אותך, אינך רשאי לחשוד בו ולייחס לו כוונות רעות. חז"ל לימדו אותנו שאין אושרו של אדם תלוי באחרים כלל, אלא בו בעצמו.

חכם אינו מי שכל אדם בא ללמוד ממנו. עשיר אינו אדם שיש לו הרבה כסף וההמון מכבד אותו מפני עושרו, גבור אינו אדם שמפחדים ממנו מפני גבורתו ותקיפותו. מכובד אינו אדם שהכל מכבדים אותו. כל דבר ודבר שהוא תלוי בדעת אחרים הוא אינו אמיתי וחציו מזוייף. כל המדות הטובות שאדם שואף להן הן ברשותו לגמרי, ואינן תלויות בדעת אחרים כלל, כמו שלמדה אותנו המשנה באבות רפ"ד. ואם לחש אדם לומר, כיצד אני יכול לכבד את הבריות, והרי אני מבזה אותם. אין הדבר כן. אין לך אדם שאין לו צלות וצע־ [illegible]. ובכל זאת כשתפשפש תמצא שאין בן [illegible] מתגבר עליהם, מצלים אותם, ולפעמים עושה מעשה טוב בצנעא, והוא כבר ראוי לכבוד בשביל מעשה אחד טוב והגון. אין להפש שלמות לא באדם ולא בעולם; אדם שהוא נראה שלם, ואין בו סתירות פנימיות צריך לבדוק אחריו, שמא אינו חי כלל ולא עושה מעשה גולם משוכלל. צא ולמד, וחזור ולמד (ואין הבדל מה שאתה לומד. וסוגיית שור שנגח את הפרה עדיפה. כלימוד מוסר (היטוס ב־מדות). [illegible]

*

יום ד' פרשת ראה, תשכ"ד

„..דע לך שקיימים בעולמנו שני מיני בדידויות. האחת, בדד ישב מחוץ למחנה, והשניה, עם לבדד ישכן. איני יודע בעצמי אם אני יושב או שוכן, ולמעשה אין הבדל גדול בעיני הבריות. שתיהן אינן חביבות עליהן: הוא בודד לו. כלפי מה הדברים אמורים: כלפי מכתבך האחרון שחשדת בי שלא כתבתי לך דברים מענינים שלא ניתנו לכתיבה, משום שגם לדיבור לא ניתנו. מעניין מאד לדעת, להכיר, להשתעשע בלב ולשתוק. בעיירתי כו־טילה נהגו פשוטי העם לארגן להם משחק בפורים, והיו הולכים בפורים אחרי הצהריים מבית לבית, משעשעים את הנשים והילדים ומקבלים כמה אגורות בשכרם. זכורני שזאב הבלן שלנו שימש בתפקידו של אחשוריש, כתר על ראשו וחרב על ירכו (שהשוטר שלנו השאיל לו בטובו). מי שלא ראה את זאב הבלן כמלך לא ראה אושר מימיו. ולא הוא בלבד אלא שאף אנו הילדים ראינו אותו כמלך לכל דבר, הצדיעו לפניו, כרעו ברך לפניו וחלקו לו כבוד כדרך הקדמונים וכדרך בני זמננו. ההבדל בין זאב הבלן ובין כמה נסיכים בזמננו אינו אלא יחסי בלבד. את המצב האמיתי של זאב הבלן כולם רואים (חוץ מזאב הבלן עצמו), ואת המצב של הנדמים והדומים לו מכירים יחידים. אין בעולמנו מקום לקנאה אלא במידות טובות, ובהן אין בריה מתקנאת.

*

אצלינו אין כל חדש. הנני יושב ומעיין ולוחץ את הספסל, וב"ה שאין הספסל לוחץ אותי, בניגוד לחוק השלישי של ניוטון...

*

ג' סיון תשכ"ג

...אם אסכים לפרסום ספר יובל לכבודי אדע שאני כבר עובר בטל, והצהרתי בפרהסיא שאם ידידי וחברי יעשו כן, אדע שהם רואים בי סימנים של אדם שעובר ובטל. אעפ"י שאני עדיין לא הרגשתי בהם. ברם, אלה שרוצים בכך עלינו לפעמים לכבד אותם בזה כשום „די מחסורו אשר יחסר לו", וכמעשה הלל הזקן בכתובות ס"ז ב'.

*

ג' ניסן, תשכ"ז

...מי שמרויח פרנסתו ע"י סבלות אוכל לחם חסד. בחסדי ה' שנותן לו שניים ללעוס וקיבה לעכול, ולכולנו חסרה האמונה הפשוטה של אבותינו, שלא שאלו שאלות הרבה. ולא עוד אלא שהכל תלוי בהסכמת בני אדם... מי שמתעסק בלשון הקודש ומחדש חידוש אחד בלשון הרי כל מה שתתן לו לא תצא ידי חובתך...

*

[מכתב ברכה לנישואי בנו של אברמסקי]

ג' ניסן תשכ"ח

יקירי, ראשית כל מזל טוב לך לרגל נישואי הבן. מכיר אני את התימניות, שנים מן המורים כאן נשאו נשים מן המזרח, אחת מהן תימניה. ואם כל ישראל בני מלכים הם הרי התימניות מלכות הן. בקיץ סדרתי קדושין לתימניה אחת שהתחתנה עם אחד מתלמידי. כל המסובים הסכימו בקול גדול שמלכה בת מלכה היא.